

САҢА ОЛОХ

Чурапчы улуусунун таарына

2008 сыл

Муус устар

5

КҮНЭ

СУБВОТА

№49

(9801)

КАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫҢ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

ЭБЭРДЭМИБИТ!

"Бал аята - баһылыг
Дың тойон оһуота."

Галина Иванова - Айтыына

Ытыктабыллаах аралары сандал саас са-
лалан калдытынэн - республика Аралар
күннэринэн иттистик-истирик эбэрдэми-
бит!

Эһиги дың кэргэн тулхайдыбат ту-
таара, эрэмээт эркинэ буолабыт. "Сон
саатынан, ыал аатынан" дың этэлэри-
ни дың кэргэнэ Ард оруола алуэ улахан. Ол
курдук, өрө иттистик, дың кэргэн бигэ ту-
руктаах буолуутугар эһиги кыһаҥа туруу-
лаһабыт, үлэ-хамнас үөһүр сымдаабыт.

Барабын биллэти сыйдылаах кэмэ
оһуу кытта тэҥэ хардылаан, үһүн өрө
тутан, өрлөрбүт үтүө дьон буолан тахсал-
ларыгар бэйэбитинэн холбурдаан, ай-
ылыһын алтыһан, ийэ сир иһин илэтин
иһэринэн чэгиэнник, дьалаастык оһорор-
тугар.

Д.М.ЛОВАНОВА,

"Чурапчы улууна" МТ дьаһалтатын
баһылыгын социальнай
ботуруостарга салбылааччы.

АБА КҮНҮНЭН!

ПЕНСИОННАЙ ФОНДА ҮЛЭТЭ

2007 сыл иккис агарыгар "Почта России" нэҕүө
Россия Пенсионнай фондата 2007 сыл устата хас биһир-
дир үлэһит тэрилтэ уонна предпринимателэргэ
сыл устата үлэһиттэри туһунан индивидуальной си-
бидиһинэ отчуотун тута. Ол түмүгүнэн үлэһит пен-
сионнай лицевой счегулар тоһо харчыны көһөрбүтүн
уонна үлэһиттэри ыстааһын туһунан извещениени
ыһыһыта. 2007 сыл түмүгүнэн "Почта России" Чурап-
чытаагы салаатын кытта тэҥизин көрүүнэн Чурапчы
улууһугар 10040 киһиэхэ извещение ыһыһыһыт,
онтон 2125 киһи аадырыһыгар оһорбот дьон суруктар
төһөн иһиллэр.

Үлэһит бу суругу туһунан буоллаһына, киһи пен-
сионнай ыстааһа уонна пенсия мунуулар харчыта
лицевой счегулар киирбэтэх, ол эбэтэр үлэһит тэрил-
тэ, предпринимателэ Пенсионнай фондата отчуот
туттарбатах. Бу түгүнэн үлэһит ыстааһа, пенсионнай
капитала суох буолар эбэтэр сурууска ыһыһыһыт аа-
дыры ыһыһа буолар.

Оһон тэрилтэ, предпринимателэргэ үлэһит бар-
ан Пенсионнай фондаттан сурук туһунан граждана-
лар үлэһит тэрилтэһигэр оһорор аадырыһытын
тоһо сөһө биһирбиктиһин кадр отделыгар уонна бух-
галтерияга бэрэбиэркэлэтиһиктиһин наада. Оһон
сыһаһаах буоллаһына, Пенсионнай фонда Чурапчы
улууһунаагы управлениетыгар кэлэн чуолкайдыах-
кытын сөп. Үлэ бэрэһэни үлэһиттэргэ Пенсионнай
фондата туттарбыт сибидиһинэти (үлэһит пенсион-
най страховый нүмэро, аата, үлэһиттэ кэмэ, лыһа-
лаах буоллаһына ону ыйан туран, Пенсионнай фондата
хамнаһыттан аахыһыт усунуоһа) копитыл 27-ФЗ №
дээх Федеральнаян оһуон 11 ыстатыһытын 4 п.
олуһуран хас биһирдир үлэһиттэргэ биһирэһтэх.

Үлэһит тэрилтэ эбэтэр предпринимателэ үлэ-
һит сыһарын туһунан хас сыл ахсын Пенсионнай
фондаттан лицевой счегулар үлэһиттэ кэмнэ рас-
четнай капитал буолбутун туһунан извещение туру-
оһаах. Оһонор киһи пенсияга тахсар ыстааһа уонна
капитала баар буолар.

АДЫДАЕВА

РФ Пенсионнай фондатын Чурапчы улууһугар
управлениетын старшай специалиһа

ҮӨРЭХ МИЭСТЭТИН ДЬААРБАНКАТА

Муус устар 3 күнүгэр Чурапчыбыт улууһугар Саха
Республикатын туризм, предпринимательство уонна
дьарыктаах буолуу Министерствотын иһинэн үлэһит
дьарыктаах буолуу комитетын тэрийбитинэн, улуус-
таагы дьарыктаах буолуу киһин уонна үөрэх управле-
ниетын комитетинэн үөрэх миэстэлэригэр дьаарбанка
С.А.Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатыгар
ыһыһыһыта. Сарсыардаангы өттүгэр түрт үөрэтэр
күн үлэһиттэри семинара буолла. Салты комитет
председателэ Александр Андреевич Самсонов, бэрэстэ-
бинтэлэр, улуус дьаһалтатыттан иккис делегация Бол-
тоһо, Хатылы нэһилиһин олохтоохторун кытта
көрсүһэ таһыһылар. Бу кэмэ Чурапчы орто оскуола-
тыгар оскуоланы бүтэрэри сыһар оһорор тоһо-тоһо-
ру тоһорустулар. Манна ыраах-чугас нэһилиһтэртэн,
Чурапчы нэһилиһин иһинэри оскуолаһартан үөрэ-
эһилэр иһтэриһирэһит үөрэхтэрин ыһыһыһылар,
сүбэ-ама ыһыһылар. Оһорор эрэ буолбанка, оскуола-
ны бүтэрэри сыһар оһорордох төрөһүттэр эһиэ
мустубуттар. Үөрэх кыһаларын бэрэстэбинтэлэре,
специалистара кабинеттарынан араһан үлэһитилэр.
Манна таһыһан биһир кабинетка СР дьарыктаах буолуу
комитетын специалиһа П.В.Расновская оһорорго проф-
ориентационнай программаны "Особый свой выбор" ди-
эн психологической тренинги ыһыта. Барыта 15
үөрэх кыһата кэлэ сырыһта, ол иһигэр ДьГТХА уонна
ДьГИТИ үрдүк үөрэх кыһалара.

Бүтүн манна кыһыһыһыһыта, көрө-иһтэ кэлбит дьон-
тон санааларын үлэһиттэлэригэр аһырдым. Ирина
Ильинична Седалищева, Чурапчы улууһун дьарыкта-
ах буолуу киһин кыһаһынай бухгалтера;

- Бу дьаарбанка тэрийлиһит оһуу үчүгэй. Оскуола-
ны бүтэрэри сыһар оһорор үөрэхтэ туттарсаллары-
гар, сөһүлүүр үөрэхтэрин талааларыгар сүрдээх
туһалаах дьаарбанка. Нэһилиһтэртэн оһорор кэлит-
лэһиттэр, холбур, Мындагайы, Кытаанах курдук
тэһиччи нэһилиһтэртэн кэлбиттэрэ кэрэхсэбиллээх
суол. Мин аадырыһынан 200-тэн таһса өрө кэлбит.

Мария Захаровна Бурцева, профүөрэхтэһин уонна
профориентация отделын сүрүннүүр специалиһа, СР
дьарыктаах буолуу комитетын бэрэстэбинтэлэ;

- Дьаарбанканы тэрийбитигэр С.А.Новгородов аа-
тынан Чурапчы орто оскуолаты уонна үөрэх управле-
ниета утары бараннар, этиһитин өйөһүөр таһыһыһыта.
Манна кэрэхсэһинэр оһуу наадалаахтар дии саныһы-
һын. Бүтүн өссө дьарыктаах буолуу киһин үлэһиттэ-
рин семинара "Профессиональное обучение безработ-
ных граждан, ориентированное на самозанятость" диэн
ааттанан ыһыһыһыта. Манна таһыһан күн иккис агары-
гар комитет, дьарыктаах буолуу киһин бэрэстэбинтэлэ-
лэр "Дьүөгө", "Чурапчына" чааһынай тэрийтэлэргэ
сыһыһылар, онтон "Арчы" үөрэтэр киһинэ маастар-
кылаастар тэрийлээхтэ. Ордук билиһтэн "Особый
свой выбор" диэн психологической тренинги этиһиэ.
Оһорорго оһуу иһтэриһинэй, иһиһи үөрэхтэрин,
үлэһитин талааларыгар наадалаах уонна туһалаах дии
саныһыһын.

Дьэ, оһон оһорор салты үөрэнэр үөрэхтэрин
кыһатын, иһиһи дьарыктарын туһунан эһиэ уһаты-
туора толкуйдаахтара уонна бу тэрийлиһит дьаар-
банка сөһө оһуу, тирэх буолуу дии санаатым.

Наталья ГАВРИЛЬЕВА.

И.И. Седалищева.

Технология уонна дизайн
колледжи бэрэстэбинтэлэра.

"Особый свой выбор"
психологической тренинг.

АВСТРИЙСКАЙ СИММЕНТАЛЬ СҮӨНҮ—
ХААЧЫСТЫБАЛААХ ҮРДҮК ҮҮТ, ЭМИС ЭТ МЭКТИЭТЭ

Ханшык да кэмнэ Россияда нэһилиэтин аһылы-
гынан хааччыһы дойдун экономикаһыгар сыгым, ыа-
рахан болпурас. Бу болпуронун быһаарарга ынах,
сыгы иһигитин сайдыыга быһаарар оруону ылар. Тас
дойдуларга үрдүк технологияны баһылааһын уонна
үрдүк бородууксуяны бизнэс боруода сүһүнүн иһиги
бизнэс тэһик олоххо киллэриһэр. Дойдута аһы асты-
ыр-танастыыр промышленность сайдыыга түһгөнөк
улаатан, күүһүрөн иһэр, онно эппэтир бородууксуя (эт, үүт)
объема уонна хаачыстыбата тут-
сара табаары онгоруоччулар со-
руктарынан буолар.

Бүгд сүөһү илтийтин сайын-
налар иянттэн Россия 2000 сыл-
тан "Фуд Коммерц" коммерчес-
кай австрийскай компанияны
кытта үлзөүр: ыччат сүөһүнү
уонна атыыр орус сизизитин атыл-
лаһар. Австрия сүөһүтүн үөрүн
81 %-нын силментальскай боруо-
да сүөһү ылар. Табаары оңорооч-
чулар улахан барыһы биэрсэрин
иһин, иккин 15 сыл бу боруоданы
иһтэргэ хайысхаламмыттар.

Тово сиементалы талбыгга-
рыи?

- Минийгээс этин, үүтүн, ынахтар үүтээр кыччаабыла 4 % буолар-арьяаны, сыры онторор-го улахан суолтадаах.

— Лейкоз, мастит яарьмаларга мэнэзэ ыалдыыбар уонна үйэтэ уһуу: 8–10 сааһыгар дээрэ боро-дуусуйата кытчаабат, 3 сылын ыһыттан үүтэ эбиллэр.

-Эт онгооруа: олох практика-та хөрдөрөрүнүн үлүстэй турукта-ах ыгчат сүөлү тыянаах ый-ааһыннан 57 % эт буолар уонна этэ мрамормнай буолар, ол аата атын дойдударга үрдүк сыананан сыан

– Ынах чэтгэлжитик төрүүр, кэли көмөлгөтө суох. Ол да буоллар төрүүрүтэр кэли маһыра ордук. Сана төрөөбүт ныйрой Ыһааһына ийэтэни Ыһааһыны 30 % ный ылар, ол эбэтэр улахан Ынах улахан орулоох, ныйра Ынах оруто кыра. Үчүгэйдик көрөр, аһатар хаһааһыстыбаларга төрүүх түргээнник улаатар, ситэр, сууккага 1 кг 300 гр Ыһааһына эбиллэр хаһааһыстыбалар Воронежский мыйаласка бааллар.

Аһылыга туох уратылаахый?

Ханьык да суоһу, сыгыт ниттэр хаһаайыстыбага аһылык саппааһын бөлөмнээһин ситиһиһи төрдүн оҥорор. Симменталь төһөнөй дэлэйдик аһыыр да отчонн уутэ, этэ албиһир, көрөргө-истэргэ сымаһарс, кичи

хайдах тутарьлттан санаата кэлэн үүнэр-сайдар. Онгон кыяан аһалгат буюуларана үүгэ сүтэр, бэйгэтэ баһа саллаан нэһилэ тыһынзах сымдар.

Биһиги айылтабыт усулдуобуната олох атын, кыһымьыт уһун буолан ваар отунан аһатабыт, оччотутар кини аһымьыкстан ылар энергията кыра. Австралията сыта 6 тонна оту охсон антардас күүс маассанан аһатадлар. Охсон биһиги хайаан да сүөгүһүннээх сии-

каччлы суохтаах. Бородууксуяа эмиллэлтэ үүтүтөр 1285 кг, сыата 2,0 %, ыһааһына 70 кг. Ийэтин, аратын ийэтин үүтүн сыата хойуу буолан урут кэлбит атыыр оҕустартан уратылаах. Ханнаах да атын бороода бул-кааһа суох ыраас хааннаах симментальскый бороода, орус 3 маастары тэһиннаах ыһааһына 950 кг тэнтөһөр.

Улдуусы мугары искусственин сизмэнэн буохатыгы ахсаана 1330 тобо буолбута, ааспыт сыллаагы былаан 53,2 % дуолан илэр. Барыта 27 техник-осеменатор үлэлээтэ. Бизир осеменатор ырготулан 50 мугары сизмэлээтэ. Бу олус кыра көрдөрүү буолар. 3 нэһилиэк бу үлэ үлэлээбэтэ, Болтоно, Бахсы, Арыылаах, Хатылы, Хоттор нэһилиэктэрэ былааннарын 10-тан тахса эрэ бырыһыаннан толордулар.

Барьга 7806 ынах төрөтө, ааспыт сылтан 416 төбөнөн арылах. Кыгарах сүөһү ахеаана 4000 төбөтү тэҥнэстэ. Улахан нэһиликтэртэ сүөһү кыгарааһына элбэх—Сылааһа 500-чэксэ, Хомторро 400-тан тахса, Чурапчы салызыныттар 500-тан тахса, Хайахсыкка 300-чэксэ. Ынах төрөөн нэһилиэһиэ дохуотун үрдүтүгэ баһылыктар сирэй үлэллэхэр эбэһинэстээхтөр.

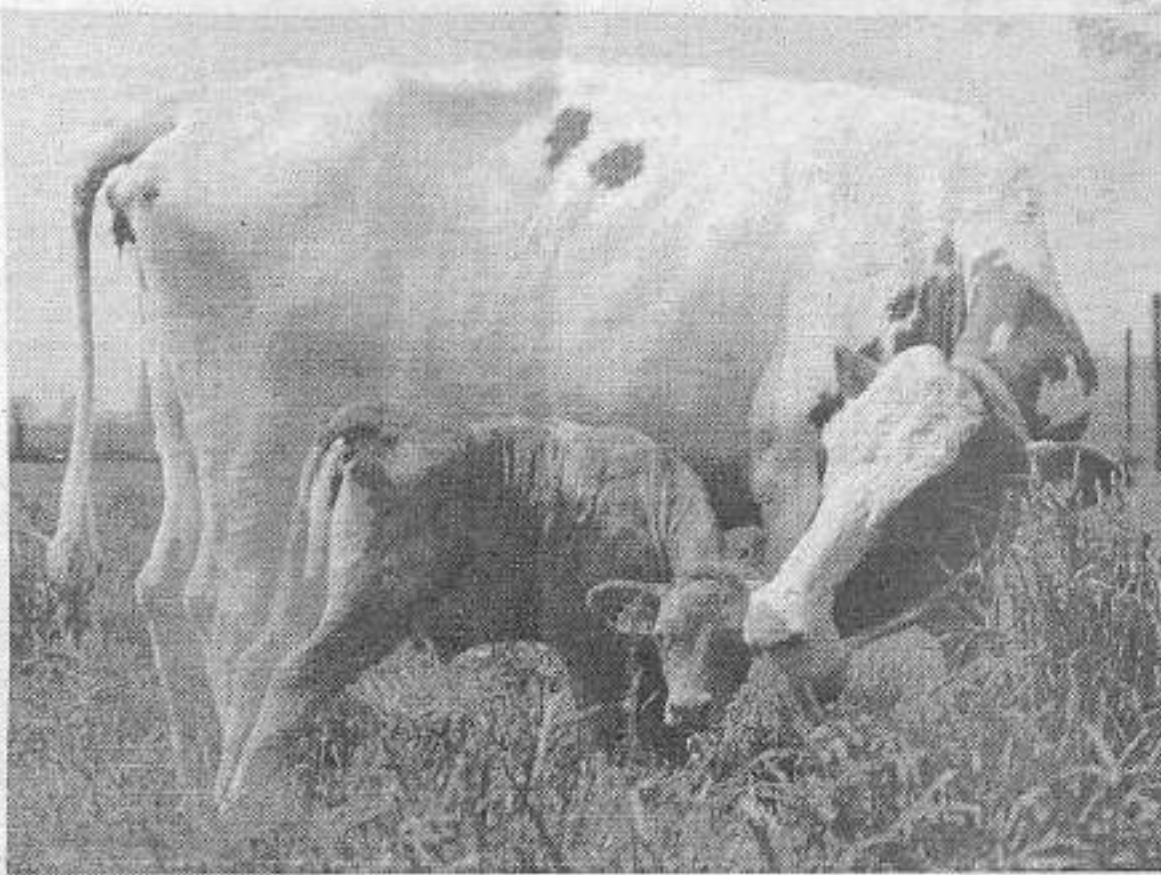

Улууэска үчүгэй үлэлээх
осеменатордарынан буолал-
лар—Одьулууттан Е. К. Седали-
шева —219 ыяры сизмэлээн
төрөөһүн 96 %-нын ситистэ,
"Комплекс" бааһынай хаһаай-
стыба техник-осеменатора А. Н.
Барашкова — сизмэлээбит
ынахтара бары уулаахтар,
Төлөйгө "Азаана" бааһынай
хаһаайстыба техник-осеменатора М. М. Лыткина —
ууданы 80 %-нын ситистэ.

Улсууса байхад 2800 ынагь сизмэлииргэ соруудх түстэ "Сахаппемобьединение" ГУП кылга дуогабар даһан 30 техник-осеменатор үлэлзэн эрэр. Биирдии осеменатор 100 тобонгу сизмэлиир былааннаах. Сыллата тизэрдилээр соруудх улаатан иһэр. Сыллата 100 улахан ынахтан 64 % эрэ торүүр. Хас тордүс ынах иһэрэй төрөшпэт. Бу болгтуруоһу быһаарарга наука уолла олох практикагытар билирэммит уонуту туттан, үчүтэйдик анализтаан ханна, туохха сүтэрэригитян өйдөөн-санаан сүөһүттэн албох төрөөһү ылары сийдизирг.

Е. НИКОНОВА.

улуус племенной үлэсэ специалиһа.

лэе, сенаж, комбикорм аһатар бууллахтытына үрдүк борулуусуяаны ылыахтытын сөп.

Австрийской симменталь төгө бордүүксуйа бнэрэр дьогурдаарый?

Сылга ортотунан 6000 литр үүтү ышлар, орто ыйааһына 550 кг. Рекордсмен ынахтан 15000-18000 үүтү ышлар, 700 кг эти ышлар. Тизгөттөн сылга 5500 кг үүтү ышлар, ыйааһына 450-500 кг тизгир.

Биһиги улуска ааспыт сылтан искусствуннай сэмэлээһингэ Австрияттан атылаһаһылыбыт "Цобел" дигэн атыыр орус сэмэттин арылан быһыи иккис сылбытын ынахтары буһаһаттабыт. Бу орус сэмэттигэн төрөөбүт тыһы, үөрөх этэринэн 3-4 сааһыгар 450 кг ыһааһыһнаах, орто үүгэ 2784 кг, үүгүн сыгара 4 %-тан

САҢА ТӨРҮӨҢҮ КӨРҮҮ-ХАРАЙЫЫ, АҢАТЫЫ

Тыңаахайыстыбатыңар эти, үгүтү уонна оһтоһу оһтоһулар бородууксуя хаачыстыбатын тутсарыа уонна аһсаанын аһбатын иһэ сүөһү уонна киһиттэн ыһылар төрүөх доруобуйатыттан быһаччы тутулука- таах.

Найрвй ийгэтин иһигэр 275-285 күн, ол эбэтэр 9 мй угата сайдар. Кэчээтэ 2-2,5 мйга ыһааныһын 63-75 % тийэс улаатар. Ынары төрүүн иһинэ булгуччу уолларан, сынныатыллыахтаах. Уолларарга ыһааны сыһа арыятан, көрөн уолларыллыахтаах. Үчүтэйдик күчэйэн уолларбатаахха, ыһах сынныгэр үүт хаалан, мастит ыарыһа кхбулулуйон сөл. Ол иһинтэн бүтэһик ыһаанына ыһах хас биридэн эмнэийиттэн мастикка бөрөбизаркэлэннэхтээх. Ийэ суһуһа, отаһылы-

гар эби
мине

ниэхтэх. Хотон ыраас, сырдык, кураанах, салтынна-
ах буолтуохтаах.

Билингги олох - ирдэбилнэн, бага хоту ынах төрүүрүтэр анал мистэтэ баар буолара өссө ордук. Бу маннак мистэтэр, ийэ сүөһү бэйэтэ сөбүлүүр баалаһыанньатыгар сытан, бөлөһүнэрлэр табыластаах. Бастакылынан, аттылар турар атын сүөһүлэр мэхэй-дириллэр аччыгыр, атыннык эттэхтэ "стресс" көрүүрүр. Иккэтинэн, босхо сылдьан ынах ныйрэйи кигүл үчүгэйдик, эрчимнээхтик кууруор дээрэ салааһына, ныйрэй хаанын эргинэр түргэтиниргэр, тыгата үлэлииригэр, организм тас эйгэни кылга билсэригэр оруола улахан. Ынах ортуну кынан салыпра хаан барылта түргэниик тохтууругар, юни нөнгүө инфекция кирибэтигэр наадалаах. Ийэ ортун салыыр кэмнэгэр юни организмгар, ортогунан 1,5-2 литр салааһы волна "хара уута" (солололлонна вода) кириэ.

Бу уу састаабыгар калий, натрий, кальций, фосфор, белок, углевод, эстроген (гормон) бааллар. Бу веществолар ынах кэпэриэстэ тахсарыгар көмөлөрө улахан.

Биир суулга буолан баран, ынаҕы уопсай хотонго таһаарыахха сөп. Ынах быһаһамныт микробтин үчүгэйдик ыраастаныллар, дезинфекцияланар. Саҥа төрөөххэ солбуллубат

аһылыгын ийетин уоһа (молозив) буолар. Уоһах иммуноглобулинар диэн солбуллубат белоктарынан ордук баай. Бу белоктар ийэрэй куртагар, оһорһугар, буортулаах энробтар, бактериялар киириилэриттэн уонна сайдыыларыттан көмүскүүдэр, иммунитет үрдүүрүгэр ордук суолталаахтар. Ньирэй ийетин уоһары биир чаастан хойутаппакка, уоһа туһалаах, свойствота ачылы ийигин, иһэрдэр ордук туһалаах. Уоһах мунутуур инэмтэтэ бастакы 6 чааска үрдүк

буолар.

Ийнээн кытта босхо сыйдыар ныйрай суукка уста-
та 8-11 толул, кыра-кыратык бейэтэ сөп буоларынан
эмэр. Ныйрай сылаас уоһаы тото эмтэринэ куртаҕа,
оһорҕо бастагы "хара" саарыттан (меконийтан) бос-
холоноор. Бастагы күнүсүргэ уоһах саахара аҕыйах,
кислотноһа үрдүк буолар (40 кыраадыска тийэр).
Ордук тимиринэ, битэмининэринэ, белостарынан
баай, сыата үрдүк буолар. Бу сыа ныйрай түргэнөөк
күүс ыларьаар көмөлөһөр. Маны таһынан уоһахха
ныйрай иммунитетын үрдэтэр туһалаах эттиктэр,
ферментэр, гормоннар бааллар.

7-10 күнүттан уонах састааба сыһыа үүккэ кубулуйар. Нырейи суосканан аһатар түбэлтэвэ уонахы хайаан да сылаастыи иһэрдилийэхтээх. Уу температура 27-40 кыраадыс буолара, ол эбэтэр, ыаммытынан үүт температуратыгар тэннэхэро наада. Биздөрөттэн иһэрдэр булгуччу бобулар. Бу түбэлтэвэ ныройи ийсаһээхтэи, эмискэ истэриинэ, үүт куртааха киирэн, издьээһитэ кубулуйан, мантан сыһыстаран бастааы хонуктарыгар малдьыан, өлүүн сөп. Аһылык икки ардык, режэми тутуһар хайаан да наада. Бу боростуой быраабылалары тутуспатааха, нырейи диспепсия ыарыһынан бьалдьар төрүөтэ үөскүүр. Сана төрүүдэ саастарынан арааран көрүү-истии, аһатыи ирдэнэр. Бьалдьыбыт нырейи, доруобай ныройи кытта биир уйава туран, контактаһара булгуччу бобулар. Бииргэ турар түбэлтэлэригэр ис-үөс, тыһынар органныар ыарыһаларын көбүтөр микроорганизмнар тарганыһыһара улаатар. Эпи-үүтү дэлэтэр туһунтан бу сүбэлэри туһанарытыгар ыһыһабыт.

С. С. НИКОЛАЕВА,

улуустаагы ветеринарий
управление ветврача.

ральной уонна витаминнай эбиллэктэринэн хааччыйыы, салгыһына чэччэтин тэриллээхтээх.

Ынах төрүүр
устулубуйата эр-
лэттэн байлсна

2008 с. бэчээккэ бэриллиннэ.
07